

ГРИЩЕНКО

Тетяна Рубілівна,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,

докторант
ННСГБ НААН
(м. Київ)

**СІТКА КОРЕСПОНДЕНТІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ ЯК ПРИКЛАД ГРОМАДСЬКОЇ
ІНІЦІАТИВИ У РОЗБУДОВІ ГАЛУЗЕВОГО ДОСЛІДНИЦТВА**

Уперше досліджено ідейно-концептуальні засади та організаційні принципи становлення й діяльності сітки кореспондентів Сільськогосподарського наукового комітету України (1923–1927 рр.). Головна увага зосереджується на вивченні проблематики досліджень, ключових здобутках. Наведено розподіл сітки кореспондентів за територіальними ознаками, фаховими, національними і гендерними характеристиками. Зазначено про визнання у професійному середовищі. Розкрито вагому роль СГНКУ у розвитку галузевого дослідництва у визначений період. Набутий досвід розбудови аграрної науки та дослідної справи за сприянням громадської ініціативи у багатьох аспектах залишається актуальним і нині – у науково-пізнавальному, практично-прикладному тощо.

Ключові слова: Сільськогосподарський науковий комітет України, сітка кореспондентів, громадська ініціатива, розбудова, сільське господарство, аграрна наука.

Впервые исследованы идейно-концептуальные основы и принципы становления и деятельности сетки корреспондентов Сельскохозяйственного научного комитета Украины (1923–1927 гг.). Основное внимание сосредоточивается на изучении проблематики исследований, ключевых достижениях. Приведено распределение сетки корреспондентов по территориальному признаку, профессиональным, национальным и гендерным характеристикам. Указано о признании в профессиональной среде. Раскрыто важную роль СГНКУ в развитии отраслевого опытного дела в установленный период. Приобретенный опыт развития аграрной науки и сельскохозяйственного опытного дела при содействии общественной

инициативы во многих аспектах остается актуальным и сейчас – в научно-познавательном, практически-прикладном и др.

Ключевые слова: Сельскохозяйственный научный комитет Украины, сетка корреспондентов, общественная инициатива, развитие, сельское хозяйство, аграрная наука.

For the first time the ideological and conceptual basis and principles of the formation and activities of the Network of Correspondents of Agricultural Scientific Committee of Ukraine (1923-1927) are investigated. The main focus is on the study of the research problems and key achievements. The allocation of the Network of Correspondents on a territorial basis, professional, ethnic and gender characteristics are shown. It is indicated for recognition in professional circles. The significant role of Agricultural Scientific Committee of Ukraine in the development of agricultural experimental deed in the specified period is revealed. The gained experience of developing agricultural science and research cases with the assistance of the public initiative in many respects remains relevant today – in scientific and cognitive, practical application etc.

Keywords: Agricultural Scientific Committee of Ukraine, the Network of Correspondents, public initiative, the development, agriculture, agrarian science.

В усі періоди становлення й розвитку держави України вагоме значення мала громадська ініціатива. Її роль у 20-х рр. минулого століття була суттєвою в розбудові національного господарства. Цьому передували соціально-економічні, політичні, ідеологічні та інші чинники. Вкрай не вистачало матеріальних ресурсів на підтримку розвитку сільського господарства, гостро відчувалася потреба в організаційній, інтелектуальній і навіть моральній підтримці з боку громадськості. За цих умов важкий тягар координаційної та науково-методичної роботи взяв на себе Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет України (1918–1927) (далі – СГНКУ).

У результаті проведених фундаментальних історичних досліджень Інститутом історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН, якому цьогогоріч виповнилося 15 років, під керівництвом члена-кореспондента НААН В.А. Вергунова було встановлено, що СГНКУ є предтечею Національної академії аграрних наук України [1]. Чимало наукових праць сучасних істориків присвячено вивченню питань громадської ініціативи в різних її проявах у визначений період [2–4], але це не позбавляє історичну розвідку актуальності, оскільки у розрізі

дослідження становлення й діяльності СГНКУ досі не було видано жодної наукової праці щодо висвітлення місця громадськості у розбудові галузевого дослідництва, зокрема на прикладі сітки кореспондентів.

Метою дослідження є історико-науковий аналіз доробку СГНКУ щодо залучення громадськості у розбудову сільськогосподарської науки й дослідної справи на прикладі діяльності започаткованої ним сітки кореспондентів. Методологічні засади історичної розвідки ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизмі, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатофакторності та всебічності, критичному осмисленні із застосуванням аналітико-системного, проблемно-хронологічного, порівняльно-історичного методів, джерелознавчого та архівознавчого аналізу і структурно-системного підходу.

Центральна організація СГНКУ в м. Києві у своїй діяльності завжди значною мірою спиралася на працю місцевих органів – філій: Вінницьку, Уманську, Кам'янець-Подільську, Волинську, Київську, Полтавську, що, у свою чергу, поділялися на аналогічні з Комітетом секції, а при них засновувалися й подібні окремі установи (бібліотеки, музеї, лабораторії, станції тощо). Але такий зв'язок з місцями лише через філії надавав СГНКУ достатніх можливостей використовувати наявні наукові сили. Як наслідок, гостро постала потреба про залучення активної громадськості для розбудови національного господарства.

Постанова «Про організацію сітки кореспондентів Сільськогосподарського наукового комітету України» з метою «... утягти в планомірну сільськогосподарську наукову працю не тільки весь агрономічний персонал України, але й всі агрономічно-свідомі елементи самого села...» [5, с. 145] була прийнята 7 березня 1923 р. на засіданні Президії СГНКУ. Фактично формування сітки кореспондентів розпочалося вже 9 березня 1923 р. У середині місяця було надруковано 60 тис. відозв «Робітники землі» [6] із закликом: «... Ми тепер так дбаємо за відродження та піднесення нашого сільського господарства, то перш за все повинні старатися поставити як слід...

сільськогосподарську науку. Але це можливо тільки тоді, коли на полі цієї науки працюватиме не якась невеличка купка вчених людей, але й по змозі увесь агрономічний персонал та найсвідоміші люде самого села, що найкраще знають наш край і наше сільське господарство. ... До науки! Кличе Вас Сільськогосподарський Науковий Комітет України, що є центральною, найвищою на Україні сільськогосподарською науковою установою». Наприкінці звернення зазначалося: «Прочитати і обговорити цей заклик на зборах кожної сільської громадської організації, а протоколи цих зборів надіслати до Комітету» (м. Київ, вул. Леніна, 46) [6, с. 78].

Для того, щоб стати кореспондентом СГНКУ слід було подати заяву із зазначенням своєї адреси. Коло завдань визначалося наступним чином: «Кореспондентам надсилаються картки з різними запитаннями (чи то про погоду, чи про стан хлібів, чи про шкідників тощо); кореспонденти на цих-же картках пишуть свої відповіді і повертають картки Комітетові поштою (без марок); а то й із власного почину кореспонденти пишуть (без марок, але в конвертах, що їх одержують од Комітету) про те, що на їх погляд важливо, що вони помічають в сільському господарстві чи в природі» [6, с. 78]. Передбачалося, що винагородою за плідну співпрацю стане отримання щомісячного журналу СГНКУ «Вісник сільськогосподарської науки» (за рік до 800 сторінок). Планувалося, що ті кореспонденти, які найохайніше й найкраще складатимуть і надсилатимуть відомості будуть відзначатися грошовими преміями, книжками, насінням тощо. На бажуючих долучитися до роботи у СГНКУ до 1 травня 1923 р. чекав подарунок – повний комплект видання «Вісник сільськогосподарської науки» за 1922 р. У передслові «Від редакції» до цього часопису у № 1–2 за січень – лютий 1923 р. зазначалося, що відтепер запроваджується нова рубрика (розділ) «Офіційні повідомлення», в якій буде висвітлюватися інформація від СГНКУ та його секцій й установ. При цьому особливу увагу надаватимуть Сітці кореспондентів Комітету. Редакція журналу наголошувала на тому, що в аграрному житті з буденною практикою завжди нерозривно переплітається масовий сільськогосподарський експеримент, і не

лише тоді, коли його робив поодиноким селянин, але й агроном на своєму зразковому полі тощо. На жаль, досі результати цих досліджень жодним чином не фіксувалися, не закріплювалися, не перевірялися, а найчастіше взагалі втрачалися і проходили повз аграрну науку й сільське господарство в цілому. За таких обставин великі надії покладалися на сітку кореспондентів СГНКУ, «... що зможе заповнити цю прогалину...» і стане «... запорукою організованого зв'язку між нашою сільськогосподарською науковою і реальною сільськогосподарською дійсністю, ... піднесення нашого масового сільського господарства на ґрунті сучасних досягнень сільськогосподарської науки» [7, с. 2].

Зауважимо, що саме листівка «Робітники землі», власне, і «... породила сітку кореспондентів» [8, с. 300]. Її розіслали у різні куточки УСРР. Як наслідок, невдовзі з'явилися перші позитивні відгуки. Наведемо декілька прикладів: О. Лясківський з Коростишева: «... Хочу стати до свідомої праці за удосконалення сільського господарства і цілком віддати свої сили цій, так потрібній на Україні, організації, хочу й свою цеглинку вкласти в цю величезну будівлю...»; А. Котеленець з Прилук наголошував: «Мрія про те, якби краще можна було поставити сільське господарство давно панувало мною і тільки, коли я прочитав заклик Комітету, я з великим бажанням думав, як би найскоріше мати певний шлях, по котрому міг би йти у своєму житті хліборобства...»; М. Забіякін з Борисполя зазначав: «Умови хліборобства найхудші. Болота й солонці. Треба наукових сил, а їх нема. Літератури теж нема. Село глухе, бідне. Нашому селу мати зв'язок з Комітетом – великий крок вперед»; І. Ткаченко з Уманського повіту: «Бажаю допомогти Комітету чим зможу, бо зацікавлений розвитком сільського господарства на основах науки». І таких листів надходило чимало. Деякі дописувачі переймалися через те, що не володіли українською мовою, і просили, аби їм дозволили листуватися російською.

Свідома громадськість активно долучилася до роботи в СГНКУ. Заяви про бажання бути кореспондентами почали надходити з 14 квітня 1923 р.

Станом на 1 травня 1923 р. налічувалося 85 дописувачів [5, с. 146]. Із цієї кількості дев'ятеро раніше були земськими кореспондентами і четверо працювало у губернських повітових волосних статистичних бюро.

Першим завданням для сітки кореспондентів СГНКУ сталовивчення стану вітчизняних «... сільськогосподарських наукових установ і сільськогосподарської наукової діяльності в Україні» (анкета № 1) [9, с. 156]. Тематика цього опитування була зумовлена проведенням у 1923 р. Першої Всесоюзної сільськогосподарської і кустарно-промислової виставки. Підготовка до заходу розпочалася ще у грудні 1922 р. Пізніше планувалося одержані матеріали покласти в основу видання спеціального нарису СГНКУ – «... справознання про наукову сільськогосподарську працю на Україні та спровочника-показчика сільськогосподарських наукових працівників» із зазначенням адрес [10]. Іншою важливою складовою підготовки до виставки стало збирання матеріалів з народного сільськогосподарського побуту [11]. «Програма до збирання матеріалів з народного сільськогосподарського побуту. Жнива» була ухвалена секцією народного побуту СГНКУ (м. Київ, вул. Фундукліївська, 46) і підсекцією матеріального побуту Комісії краєзнавства при Всеукраїнській академії наук (м. Київ, бул. Шевченка, 14, Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка) [12]. Зібрані відомості та речі пропонувалося надсилати до обох установ, які спільно займалися проведенням відповідних досліджень.

Упродовж серпня – вересня 1923 р. надійшло ще 300 заяв про бажання стати кореспондентами СГНКУ, з них 14 осіб раніше були земськими представниками. Наприкінці 1923 р. голови секції рільництва О. Філіповський та метеорологічної М. Данилевський звернулися до сітки кореспондентів провести «... спеціальне масове обслідування...», щоб дізнатися «... чи не загрожує нам небезпека загибелі озимини, чи є недостача вогкості в ґрунті після зимових опадів...» внаслідок несприятливих погодних умов, що спостерігалися наприкінці літа та восени. У своєму зверненні вони зазначали: «Комітет сподівається, що розуміючи важливе практичне значення цього

обслідування, Ви поставитеся до виконання доручення К-та в цій справі з особливою уважністю, дотримуючись інструкції...» [13]. До цього листа додавалися: покрокова «Інструкція для масових спостережень над станом вологості ґрунту, снігового настилу та озимини» [14] та п'ять «Анкетних обслідування хліборобства України Секціями Метеорологічною та Рільництва СГНКУ» [15–19]. Остання анкета заповнювалася і надсилалася лише у разі загибелі посівів озимини. Крім цього, Укрмет додатково розсилав необхідні відомості для проведення спеціального дослідження снігового покриву.

Упродовж вересня – грудня 1923 р. Бюро сітки кореспондентів до перших 627 дописувачів надіслало матеріали, підготовлені відповідними секціями (здебільшого секцією рільництва, зоотехнічною, сільськогосподарського народного побуту) та науковими установами СГНКУ: «а) анкету про кукурудзу, б) анкету про нут, в) програми до зібрання матеріалів з народного сільськогосподарського побуту (жнива), г) картки до збирання термінологічного матеріалу по сільському господарству» [8, с. 301]. Крім цього, метеорологічна секція СГНКУ відправила кореспондентам анкету про шкідника сільського господарства – гессенську муху з додатком для відповіді (чотири безкоштовні бандеролі). До всіх матеріалів додавалися відповідні інструкції. Кореспонденти разом із пакетом зазначених паперів отримували по два конверти, але за браком коштів СГНКУ був не в змозі надіслати хоча б по одній поштовій марці «... для оплати кореспонденцій дописувачів, що мали надсилати заповнені анкети і картки...». Слід зазначити, що «... кореспонденти на 15% витрачали гроші з власної кишені, аби їх відповіді доходили до Комітету, решту ж кореспонденції доводилося викупати Комітетові за подвійною ціною» [8, с. 301]. На превеликий жаль, справу з безоплатною розсилкою кореспонденції не вдалося вирішити протягом усього часу функціонування Бюро сітки кореспондентів.

За допомогою сітки кореспондентів у 1923 р. СГНКУ провів дослідження культури кукурудзи в Україні. Про це доповіли у листі № 2682 від 16 липня 1924 р. голова секції рільництва П. Тушкан, очільник бюро сітки

кореспондентів Я. Савченко і секретар бюро Г. Чубук: «Обслідування те дало цікавий нарис того, як іде закріплення в нашому сільському господарстві цієї нової для більшої частини України культури». Ці дослідження вирішили продовжити і в наступному 1924 р., оскільки він виявився посушливим, а саме для цих «... умов кукурудза вважається за найпридатнішу рослину; через це й дбаємо ми за поширення її культури на Україні» [20].

У першому номері наукового журналу «Молодий дослідник» за 1924 р. зазначалося, що у СГНКУ «... поставлена цікава спроба обслідування природи, сільського господарства та економіки життя України за участю широких кіл нашого свідомого сільського громадянства (агрономів, кооператорів, лісоводів, с.-г. шкіл – їх учителів та агрономічно свідомих селян) шляхом організації відповідної сітки кореспондентів», і було б бажаним, «... щоб усі читачі та співробітники нашого журналу поробилися кореспондентами С.Г. Наук. Комітету, допомагаючи таким чином Комітетові вивести струнку будівлю української сільськогосподарської науки. Зокрема, бажано було б, щоби кореспонденції «молодих дослідників» з їх власного почину переходили через руки редакції «Молодого Дослідника», даючи таким чином редакції змогу відразу ж зафіксувати на сторінках нашого журналу найцікавіші з них» [21].

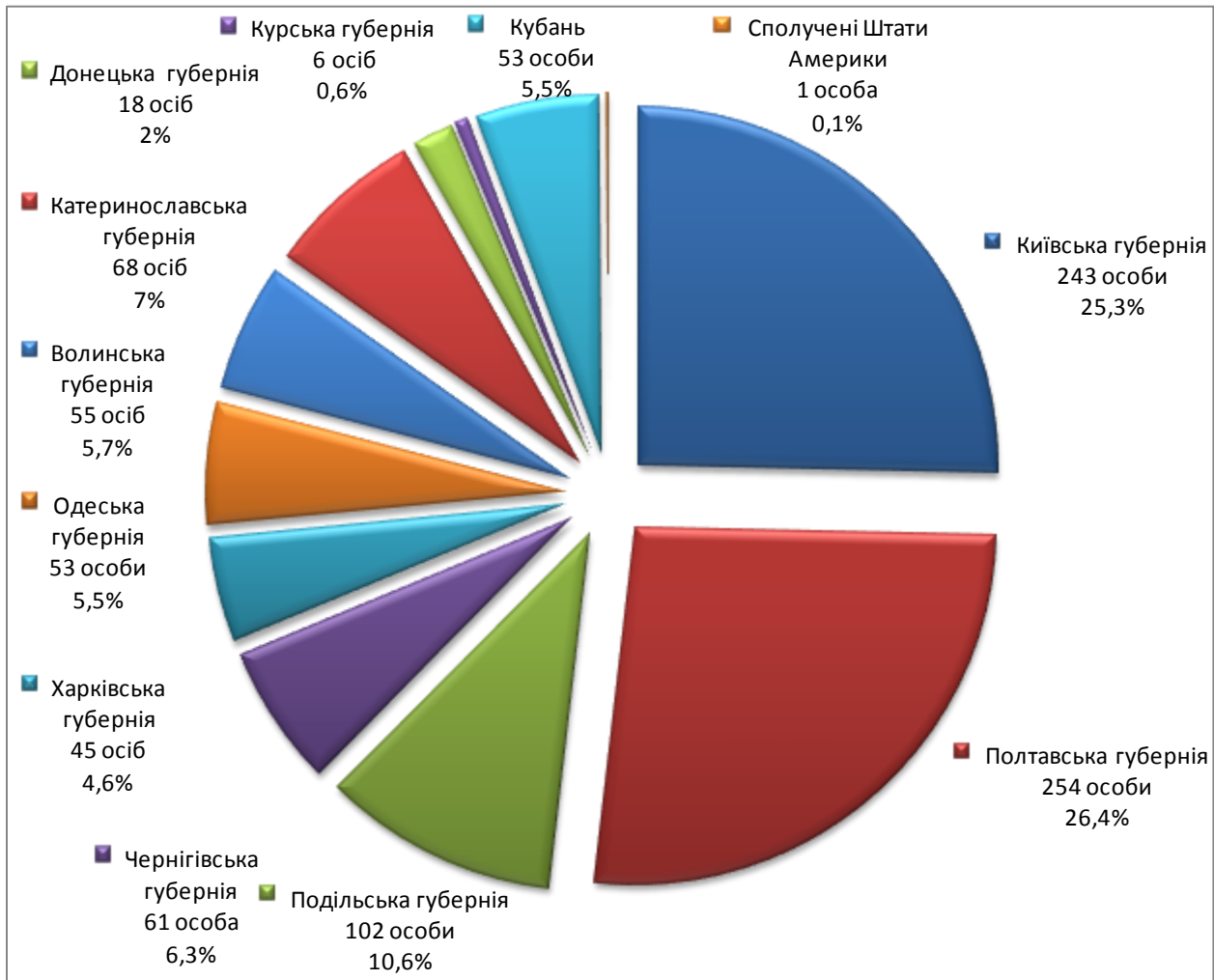
Станом на 1 січня 1924 р. у Бюро сітки кореспондентів нараховувалося 959 осіб. З цієї кількості 31 – у минулому земський кореспондент і 16 – губернських окружних волосних статистичних бюро. Слід зауважити, що 89 дописувачів надіслали заяви про вступ до Бюро кореспондентів СГНКУ за власною ініціативою. У своїй роботі вони торкалися висвітлення питань майже з усіх галузей сільського господарства. За спеціальностями їх можна умовно поділити на 14 груп (таблиця 1). Найбільше – 498 осіб становили сільські господарі, дещо менше – 132 – кооператори, 97 – вчителі. Таким чином, можемо констатувати, що до складу сітки кореспондентів увійшли переважно освічені фахівці різних галузей національного господарства, яким була небайдужа доля вітчизняного галузевого дослідництва.

**Розподіл кореспондентів СГНКУ за спеціальностями
(станом на 1 січня 1924 р.)**

№ п/п	Спеціальності кореспондентів СГНКУ	Кількість	
		осіб	у %
1.	Сільські господарі	498	52
2.	Вчителі	97	10,1
3.	Метеорологи	14	1,4
4.	Кооператори	132	13,7
5.	Агрономи	77	8
6.	Учні агрономічних технікумів та шкіл	20	2
7.	Садівники	10	1
8.	Пасічники	9	1
9.	Лісничі	3	0,3
10.	Ботаніків	4	0,4
11.	Студенти вищих навчальних закладів	72	7,5
12.	Слухачі педагогічних курсів	17	1,7
13.	Інженери	5	0,5
14.	Ветеринарні лікарі	1	0,1

Розподіл 959 кореспондентів за територіальним принципом по губерніях і навіть країнах представлений у діаграмі 1. Досліджуючи його, було виявлено нерівномірність кількості дописувачів, яка залежала, головним чином, від розповсюдження відозв поштою та іншими засобами зв'язку. Таким чином, завдяки тому, що найлегше було комунікувати з губерніями, що межували з Київською губернією, найбільше відгукнулися саме з Київської (переважно Київська округа) та Полтавської губерній (здебільшого Пирятинський повіт). У своїй діяльності СГНКУ намагався якомога ширше охопити територію України, «... щоб кожний район, або й волость, мали свого кореспондента...». На превеликий подив, відгукнулися навіть зі США (найімовірніше з української діаспори), Курської губернії та Кубані. За задумом ініціаторів створення Бюро сітки кореспондентів, «... всі оці дописувачі мають гуртуватися коло певного осередку, який буде координувати всю роботу, звичайно, по завданням Наукового Комітету» [8, с. 301]. Варто зазначити, що з огляду на мову листування кореспонденти умовно поділялися на: а) українців – 916 осіб або

**Розподіл кореспондентів СГНКУ за територіальним принципом
(станом на 1 січня 1924 р.)**

95,5 % (українська мова); б) росіян – 41 особа або 4,2 % (російська мова) та в) євреїв – 2 особи (0,2 %). З-поміж дописувачів налічувалося 18 жінок (1,8 %).

Координування діяльністю дописувачів займалося Бюро сітки кореспондентів СГНКУ під керівництвом Я. Савченка за участю секретарів: у Києві – Л. Савченко, у Харкові – Г. Чубук. Свою роботу вони здійснювали за допомогою технічного апарату секретаріату СГНКУ. Бюро сітки кореспондентів опрацьовувало відомості про особовий склад та його роботу і наприкінці кожного року складало списки тих, кого слід преміювати (літературою, насінням тощо) за найкраще і своєчасне виконання доручень СГНКУ і заповнення анкет, збирання зразків тощо.

Принагідно зазначимо, що на 1923–1924 рр. припадає розквіт діяльності СГНКУ. Безумовно, це позначилося і на науково-організаційній роботі Бюро сітки кореспондентів. Організоване за принципом добровільного і безоплатного співробітництва, станом на друге півріччя 1924 р. у сітці кореспондентів нараховувалося уже 3 тисячі дописувачів [22, с. 79]. З них 1 500 осіб становили селяни (близько 60 %), вчителі (≈ 10 %), кооператори (≈ 10 %), студенти різних технікумів та інститутів (до 10 %), агрономи (≈ 10 %), лісівники, інженери, лікарі тощо, і стільки ж нараховувалося організацій та установ (сільськогосподарські школи, галузеві колективи і кооперативи, товариства, агропункти, лісівництва та ін.) [23]. Наприкінці грудня 1924 р. кількість фізичних осіб-кореспондентів перетнула вже позначку 1 800 дописувачів [24].

Упродовж 1924 р. Бюро сітки кореспондентів за дорученням секцій та комісій СГНКУ провело низку анкетних обслідувань сільського господарства [22, с. 76], розіславши близько 15 анкет різної тематики загальною кількістю 81 500 примірників. З-поміж найголовніших слід виділити: 1) «Відомості про посуху та врожай 1924 р.» (6 тис. примірників); 2) «Обслідування впливу посухи на культурні рослини 1924 р.» (3 тис.); 3) «Обслідування посухостійких культур на Україні» (3 тис.); 4) «Обслідування культури кукурудзи за 1924 р.» (6 тис.); 5) «Обслідування бур'янів України – анкети № 1 та № 2» (6 тис.); 6) «Відомості про шкідників сільськогосподарських рослин у 1924 р.» (10 тис.); 7) «Відомості про стан вивчення вологи ґрунту» (500); 8) «Відомості про стан озимини восени, взимку і навесні 1924–1925 рр. » (30 тис.). Крім цієї роботи, було проведено декілька інших спеціальних опитувань, зокрема: 1) «Про шкідників лісу» (інструкція) (3 тис. примірників); 2) «Про кормові рослини України» (3 тис.); 3) «Про обслідування здобутків Української природи» (4 тис.); 4) «Обслідування колекцій флори України» (3 тис.); 5) «Обслідування народного сільськогосподарського побуту («жнива», «косовиця»)» (1 тис.); 6) «Про кореспондентів СГНКУ» (3 тис.) та ін.

За підсумками роботи сітки кореспондентів за 1924 р. найкращим, «... що добре виявили свою діяльність заповненням анкет, надсилкою зразків і т.і. –

вирішено видати нагороду книжками». Таким чином відзначили 150 осіб. Крім цього, наприкінці року всі дописувачі, сільськогосподарські школи, сільськогосподарські дослідні станції, агрорайони, лісівництва, колгоспи, окружні і губернські земуправління отримали розіслані №№ 5–6, 7–9 «Вісника сільськогосподарської науки» і матеріали: 1) «Відомості про стан озимини 1924 р. з картками №№ 1, 2, 3, 4, 5 з обіжником; 2) Обслідування колекцій української флори, анкета 1-а, з обіжником; 3) Анкета до зразків кормових рослин з обіжником» [24].

Як засвідчив проведений контент-аналіз, упродовж 1924–1925 рр. Бюро сітки кореспондентів значну увагу приділяло вивченню питань посухи: «... чергове і невідкладне для 1924 р. завдання, виконати яке С.-Г. Науковий Комітет (селекційна підсекція його ботанічної секції) зможе тільки за якнайширшою допомогою всіх сільськогосподарських місцевих установ та кореспондентів, це: а) добре простежити по всій Україні за тим, у якій мірі страждають в цьому році від посухи різні наші культурні рослини (хліба, городина, садовина і т.і.) та їх сорти; б) зареєструвати всі ті рослини і ті їх сорти, що в найбільшій, в середній та в найменшій мірі постраждали в цьому році, або і зовсім не постраждали від посухи; в) зібрати зразки тих рослин та сортів, що не постраждали від посухи, а так само і їх насіння; г) зібрати зразки посухостійких рослин, науково-ботанічно описати та дослідити, а зібране насіння 1925 року висіяти на наших селекційних станціях, як матеріал для планової селекційної роботи в державному масштабі над виведенням посухостійких культур. Коли така робота буде організовано проведена в цьому посушливому році по Україні, то вона дасть скорому часі важливі практичні наслідки, значно допоможе нам визволити наше сільське господарство з під впливу посухи» [25]. Як наслідок, Бюро сітки кореспондентів було задіяне у роботі Комісії боротьби з посухою, що працювала від 1 серпня 1924 до 1 січня 1925 р. За цей час відбулося 15 пленарних та 13 засідань Президії з представниками секцій СГНКУ. У звіті про її діяльність зазначається, що

«Через Бюро Сітки Кореспондентів за участю секцій проведено обслідування посух 1924 р., при чому розіслано 9 анкет» [26].

Окреме місце в діяльності сітки кореспондентів посідали питання вивчення бур'янів. Неодноразово розсилалися опитування, проводилися фахові зібрання тощо. Так, у № 5–6 «Віснику сільськогосподарської науки» за 1924 р. зазначається, що за перше півріччя поточного року «... всім кореспондентам... було розіслано «Вісник...» № 3–4 і при ньому інструкцію та анкету в справі обслідування бур'янів» [27, с. 47]. Серед ключових заходів слід виділити Наряду у справі дослідження бур'янів України, що відбулася 18–20 лютого 1925 р. На ній третім питанням заслуховували доповідь ботанічної секції СГНКУ «Сучасний стан обслідування флори бур'янів України, зведення матеріалів про неї та обслідування бур'янів України, проведене літом 1924 року через Сітку Кореспондентів СГНКУ» [28]. Наукова спільнота зібрання високо оцінила проведену роботу й окреслила подальші кроки в дослідженні флори бур'янів України.

Слід зазначити, що крім анкет, кореспонденти надсилали до Комітету за власною ініціативою чимало цінних повідомлень і спостережень, а також різні зразки насіння, посухостійких та кормових рослин, бур'янів, шкідників сільського господарства тощо. З наукової точки зору ці матеріали були надзвичайно цінними й вивчалися різними підрозділами СГНКУ і Народного комісаріату земельних справ УСРР. Наприклад, у травні 1925 р. «... близько $\frac{3}{4}$ дописувачів агромережі НКЗС...» повідомили про значні ушкодження, заподіяні різними шкідниками і хворобами. Як наслідок, це питання постало на порядку денному у профільному наркоматі і вивчалось фахівцями. Так, І. Мілявський «... за матеріалами кореспондентської агрономічної мережі НКЗС...» опублікував «Райони розповсюдження польових шкідників» у № 11–12 «Вісника Народного комісаріату земельних справ» за 1925 р. [29], де надав ґрунтовні відомості про територіальне розміщення 43 шкідників, їх видовий склад, культури та площу уражень.

Бюро сітки кореспондентів, що «... має на меті обслуговувати наукові потреби всіх установ Комітету...», упродовж 1925 р. проводило розсилку анкет: «1) до обслідування стану пошкодження..., 2) до обслідування стану сільськогосподарської меліорації на Україні, стану колодязів, гребель і водяних млинів» [30, с. 61]. Завершено збирання опитувань про стан озимини за 1924–1925 рр. Поряд з цим Бюро сітки кореспондентів провело «чистку» неактивних кореспондентів, залишивши 700 найвідповідальніших осіб із 1200 наявних на 1 січня 1925 р. У другому півріччі 1925 р. до сітки кореспондентів приєдналося 250 нових дописувачів. Здебільшого у цей період робота Бюро сітки кореспондентів полягала у проведенні консультацій своїх працівників і наданні відповідей на різноманітні запити з сільського господарства.

Про вагомості досягнення Комітету, зокрема й у справі організації сітки кореспондентів, зазначається у доповідній записці «Про організацію сільськогосподарської наукової роботи по лінії НКЗС, у зв'язку з загальною системою та організацією сільськогосподарської науки на Україні». З-поміж іншого у ній йдеться про проведення кореспондентами (переважно з селян), яких нараховується «... вже біля 1 200...», «... через Бюро Сітки Кореспондентів Секції і Комісії Комітету...» низки важливих обслідувань [31]. На жаль, основною перешкодою нормального функціонування сітки кореспондентів залишалося те, що Комітет не отримав права безоплатно користуватися поштою, що вкрай його обмежувало. Відтак, значні кошти витрачалися на розсилку анкет та оплату кореспондентських відповідей, а перекладати видатки на дописувачів було неможливо, тому що вони працювали на громадських засадах.

Станом на 1926 р. у сітці кореспондентів СГНКУ налічувалося 750 осіб. Координування її діяльністю здійснював очільник загальної секції СГНКУ, який відповідав за «... увесь комплекс робіт та підсобних установ, що є в складі Загальної Секції: роботою 2-х бібліотек, Бібліографічного Бюро, Термінологічного Бюро, Видавничою справою, Кореспондентською сіткою та зносинами з закордоном». Крім нього, у штаті була ще посада інструктора

кореспондентської сітки. До його обов'язків входило: «1) дбати про поширення сітки та рівномірний її розподіл на теренах України; 2) виявляти кореспондентів зі спеціальними ухилами в цій диференціації сітки та слідкувати за ступенем їхньої діяльності; 3) організовувати доцільну розсилку анкет при масових обслідуваннях; 4) переглядати всі заповнені анкети щодо якості виконання; 5) відповідати на індивідуальні листи та запитання кореспондентів у справах агрономічних та агрикультурних; 6) вести «Сторінки кореспондента» у журналі «Радянський селянин» [32]. Колегія Наркомзему УСРР неодноразового наголошувала, що СГНКУ «... має притягти нові молоді наукові сили до сільськогосподарської науки для піднесення їх наукової кваліфікації... через філії та через своїх представників...» [33]. У 1926 р. за допомогою сітки кореспондентів Комітет провів такі обслідування: сільськогосподарських меліорацій, бур'янів, популярної сільськогосподарської літератури та її ринку, стану пасічництва, посухи з народно-побутового погляду, олійних рослин та ін. У листопаді СГНКУ розіслав кореспондентам брошуру «Нут у сільському господарстві України», складену професором Я. Савченком на підставі кореспондентських повідомлень, і «Бур'яни України та боротьба з ними 1924–26 рр., за даними кореспондентів С.-Г.НКУ» [34].

У Постанові Ради Народних Комісарів УСРР «Про Сільськогосподарський науковий комітет України» від 23 березня 1927 р. зазначається, що СГНКУ є «... центральною науково-практичною установою при Народнім Комісаріаті Земельних Справ УСРР, що має за мету розробляти наукові способи раціонального зорганізування сільського господарства України, а також науково обґрунтувати практичні заходи до розвитку і піднесення продуктивності сільського господарства України». До його завдань належало: «а) планомірно вивчати всі галузі сільського господарства України і його природно-історичні і соціально-економічні умови, а також стан, організацію і методикау наукового сільськогосподарського дослідження на Україні і за межами її для практичного застосування наслідків цього вивчення у сільському господарстві України; б) розробляти основні і чергові наукові

сільськогосподарські питання, що стоять як перед Народнім Комісаріатом Земельних Справ УСРР, так і перед народнім господарством України в цілому; в) погоджувати, об'єднувати і скеровувати відповідно до потреб плановий розвиток сільського господарства, всю наукову сільськогосподарську працю, що її переводить Народній Комісаріат Земельних Справ і його місцеві органи; г) допомагати всім державним, кооперативним і громадським установам, організаціям і підприємствам у їхній науковій, навчальній і спробній сільськогосподарській праці, а також погоджувати цю працю». Для здійснення зазначених завдань СГНКУ «... зорганізовує сітку кореспондентів з установ, організацій і поодиноких осіб, що можуть допомагати роботі Комітету, як на території УСРР, як і за її межами» [35]. Таким чином, затребуваність Бюро сітки кореспондентів СГНКУ визначалося на загальнодержавному рівні і вагомість його роботи була істотною. На цей час у сітці кореспондентів СГНКУ налічувалося близько тисячі дописувачів. Спостерігалася постійно тенденція до збільшення.

Чергові реформації аграрної науки та дослідної справи, що спостерігалися наприкінці 20-х рр. минулого століття, торкнулися діяльності СГНКУ. 1 жовтня 1927 р. інституцію ліквідовують. правонаступником Комітету стає Науково-консультаційна рада. Її бюро у жовтні 1927 р. підготувало листа до наркому земельних справ з проханням передати «Сітку кореспондентів селян» у розпорядження Центрального статистичного управління [36, арк. 14], оскільки відповідно до наказу Народного комісаріату земельних справ УСРР № 111/2100 від 22 червня 1927 р. подальша діяльність цього структурного підрозділу в системі профільного наркомату не передбачалася. У «Списку секцій та комісій б. СГНКУ, що їх ліквідується з наказом НКЗС № 111/2100» серед п'яти підрозділів загальної секції зазначається, що «Сітка кореспондентів – готова до передачі до ЦСУ (в разі згоди)» [36, арк. 1–2]. На жаль, тогочасні можновладці і нові керманічі вітчизняної аграрної науки не віддавали належне доробку СГНКУ щодо залучення громадської ініціативи зацікавлених у розбудову галузевого дослідництва взагалі.

Сітка кореспондентів СГНКУ відіграла вагому роль у становленні й розвитку національного господарства України у 20-х рр. минулого століття. Хоча кореспондентські відомості були переважно орієнтовного характеру, але їхньою найбільшою цінністю стала інформативність, актуальність, доступність. Вони не обмежувалися заповнюванням анкет, що їм надсилав Комітет, а на власний розсуд подавали різні повідомлення про цікаве й неординарне, що спостерігалось у сільськогосподарському житті. Чимало таких дописів побачили світ у популярних фахових виданнях. За свою роботу кореспонденти діставали нагороду спеціалізованою літературою, консультаційними послугами, насінням тощо. Діяльність сітки кореспондентів була визнана у фаховому середовищі. На думку їхнього координатора Л. Савченка, саме завдяки проведеним ґрунтовним науковим дослідженням за допомогою широкої громадськості вдалося відродити сільське господарство, що занепало за роки війни, революцій і страшного голоду, і, таким чином, вивести державу «... на шлях нормального економічного і культурного розвитку» [5, с. 147]. Його цілком підтримав інший член СГНКУ, видатний вітчизняний учений-аграрій А. Терниченко: «Перебудова народного, а з ним і сільського господарства в Українській Соціалістичній Радянській Республіці перебуває тепер у такій фазі розвитку, що без активного напруження громадських сил, без якнайбільшої мобілізації засобів та ресурсів на місцях, вона не може набути задовольняючого темпу і масштабу. ... Не менш од матеріальної, потребують державні органи в цей час організаційної, інтелектуальної й моральної підтримки з боку громадянства». Учений наголошував на важливій ролі СГНКУ у залученні громадської ініціативи у розбудову сільського господарства, який «... з суто наукової інституції, схованої в кабінетах і лабораторіях, цілком своєчасно розгорнув свою діяльність на периферію, спершу мобілізувавши наукові сили круг своїх секцій, філій, закладів, а потім досягши далеко не звичайної за наших обставин диференціації наукової сільськогосподарської праці, притягуючи до співробітництва найширші кола громадянства» [37, с. 242].

Підсумовуючи, принагідно зауважимо, що успіх дослідницької наукової діяльності у галузі сільського господарства цілком залежить від того, наскільки повно і правдиво кожна установа володіє відомостями про стан галузевого дослідництва та аграрної науки і здатна своєчасно констатувати зміни в ньому й належно реагувати. СГНКУ у цьому відношенні засвідчив про свою готовність до оперативної наукової роботи. Про це красномовно свідчила кількість бажаючих у всіх куточках України увійти до складу сітки кореспондентів. «Вони – показчики дійсного зв'язку з селом, з сільським господарством. А організаційне й наукове значення того зв'язку найкраще підкреслюється самою природою сільськогосподарської наукової діяльності...»[37, с. 243], що ґрунтується на методах масових спостережень та дослідженнях, на індукційному підході до найзагальніших сільськогосподарських наукових проблем тощо. Приклад такої активної громадянської позиції не може залишатися поза увагою сьогодні. Адже саме згуртованість і небайдужість нації дозволить досягти успіхів в аграрній галузі – провідному секторі економіки України, що відповідає за продовольчу безпеку держави.

Список використаних джерел

1. *Вергунов В. А.* Науково-організаційні засади функціонування Національної академії аграрних наук України: передумови появи, головні здобутки та інноваційні перспективи (до 85-річчя НААН) : наук. доп. / В. А. Вергунов ; НААН, ННСГБ. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 36 с.
2. *Журба М. А.* Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.) / М. А. Журба. – К. : Наук. світ, 2002. – 499 с.
3. *Молоткіна В. К.* Культурно-освітня діяльність громадських організацій України в умовах непу (1921–1929) : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук. 07.00.01 / В. К. Молоткіна. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – 20 с.
4. *Свистович С. М.* Концепція дослідження історії громадського руху в підрадянській Україні у сучасному науковому дискурсі / С. М. Свистович // Історія науки і біографістика. – 2015. – № 3. – Режим доступу:<http://inb.dnsgb.com.ua/2015-3/11.pdf>
5. *Савченко Л.* Організація сітки кореспондентів С.-Г. Наукового Комітету / Л. Савченко // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 3–4. – С. 145–147.

6. *Робітники землі!* // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – № 1–2. – С. 78–79.
7. *Від редакції* // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 1–2. – С. 1–2.
8. *Савченко Л.* Бюро сітки кореспондентів С.-Г. Наукового Комітету / Л. Савченко // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 8–12. – С. 296–301.
9. *Анкета № 1* для обслідування с.-г. наукових установ і наукової с.-г. діяльності на Україні // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 3–4. – С. 156–157.
10. *Обіжно до* 1) Філій С.-Г. Наукового К-ту України, 2) Досвідних с.-г. установ України, 3) Губземуправлінь, 4) Кореспондентів СГНКУ та ін., 25 квітня 1923 р. № 192 // Там само. – С. 156.
11. *Л. С.* Обслідування сільсько-господарських наукових установ та наукової с.-г. діяльності на Україні / Л. С. // Там само. – С. 145.
12. *Заглада Ніна-Леоніла.* Програма до збирання матеріалів з народного сільськогосподарського побуту. Жнива / Ніна-Леоніла Заглада // Там само. – С. 158–160.
13. *До Кореспондента* // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 8–12. – С. 322–323.
14. *Інструкція* для масових спостережень над станом вогкості ґрунту, снігового настилу та озимини // Там само. – С. 323–324.
15. *Анкетні* обслідування хліборобства України Секціями Метеорологічною та Рільництва СГНКУ № 1. I. Стан вогкості ґрунту, снігового настилу та озимини при кінці літа та восени 1923 року // Там само. – С. 324.
16. *Анкетні* обслідування хліборобства України Секціями Метеорологічною та Рільництва СГНКУ № 2. II. Стан вогкості ґрунту, снігового настилу та озимини за кінець осені та початок зими 1923 року // Там само. – С. 325–326.
17. *Анкетні* обслідування хліборобства України Секціями Метеорологічною та Рільництва СГНКУ № 3. III. Стан вогкості ґрунту, снігового настилу та озимини за середину зими 1924 року // Там само. – С. 326.
18. *Анкетні* обслідування хліборобства України Секціями Метеорологічною та Рільництва СГНКУ № 4. IV. Стан вогкості ґрунту, снігового настилу та озимини за кінець зими та початок весни 1924 року // Там само. – С. 327.
19. *Анкетні* обслідування хліборобства України Секціями Метеорологічною та Рільництва СГНКУ № 5. V. Стан вогкості ґрунту, снігового настилу та озимини взимку 1923–24 року // Там само. – С. 327.
20. *Обіжно.* До всіх Філій С.-Г.Н.К.У., досвідних с.-г. станцій, с.-г. шкіл, агрорайонів та всіх інших кореспондентів С.-Г.Н.К.У. // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 5–6. – С. 87.
21. *Кореспонденти* С.-Г. Наукового Комітету // Молодий дослідник. – 1924. – Ч. 1 (січень – лютий). – С. 31.

22. *Короткі* відомості про діяльність С.-Г. Наукового Комітету НКЗС УСРР за 1923–1924 опер. рік // Бюллетень Народного комиссариата земледелия. – 1925. – № 3–4 (53–54). – С. 75–79.

23. *Коротке* справоздання про діяльність Сільсько-Господарського наукового комітету України за 1923–1924 операц. рік // Вістник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 7–9. – С. 1–31.

24. *Медведів Ю.* Бюро сітки кореспондентів С.-Г.Н.К.У. за жовтень–грудень ц.р. зараховані такі нові кореспонденти / Ю. Медведів // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 10–12. – С. 50–51.

25. *ЦДАВО* України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 59 (1924–1925).

26. *Там само.* – Арк. 1 (1924–1925).

27. *Чубук Г.* Бюро Сітки Кореспондентів С.-Г. Наукового Комітету / Г. Чубук // Вісник сільськогосподарської науки. – 1924. – Ч. 5–6. – С. 46–47.

28. *ЦДАВО* України, ф. 1230, оп. 1, спр. 8, арк. 4 (1925 р.).

29. *Мілявський І.* Райони розповсюдження польових шкідників (за матеріалами кореспондентської агрономічної мережі НКЗС) / І. Мілявський // Вісник Народного комісаріату земельних справ. – 1925. – № 11–12. – С. 91–94.

30. *З діяльності* Сільськогосподарського Наукового Комітету НКЗС // Вісник Народного комісаріату земельних справ. – 1925. – № 11–12. – С. 59–63.

31. *ЦДАВО* України, ф. 166, оп. 6, спр. 1270, арк. 61–73.

32. *ЦДАВО* України, ф. 1230, оп. 1, спр. 2, арк. 14–17 (1927–1928 рр.).

33. *В колегії* НКЗС // Вісник Народного комісаріату земельних справ. – 1926. – № 5–6 – С. 52.

34. *І. П-ий.* В С.-Г. науковому комітеті України / І. П-ий // Вісник сільськогосподарської науки. – 1927. – Т. ІУ, № 1 (січ.). – С. 65–68.

35. *ЦДАВО* України, ф. 166, оп. 6, спр. 1270, арк. 211–212.

36. *Там само.* – Ф. 1230, оп. 1, спр. 1, 18 арк.

37. *Терниченко А.* Громадська ініціатива й відродження сільського господарства на Україні / А. Терниченко // Вісник сільськогосподарської науки. – 1923. – Ч. 8–12. – С. 242–243.